

21η Διδακτική Ενότητα Η νέα οικουμένη

Κείμενο αναφοράς: Πλούταρχος, Περὶ Ἀλεξάνδρου τύχης καὶ ἀρετῆς, 6 329A-D

Ετυμολογικά και ομόρριζα στη νέα ελληνική

• **θαυμαζομένη < (τὸ) θαῦμα (= παράξενο θέαμα):** θαυμαστός, αξιοθαύμαστος, θαυμασμός, θαυμαστής, θαυμάστρια, θαυμάσιος, θαυμαστικό, θαυματοποιός, θαυματουργός, θάμα.

• **πολίτης, πόλεις, πολιτείας, πολίτας, ἀκρόπολιν < ἄκρον + πόλις:** πολιοῦχος, πολιτειακός, πολιτευτής, πολιτικάντης, πολιτικολογία, πολιτικοποίηση, πολιτικός, πολιτισμικός, πολιτισμός, συμπολίτης, αντιπολίτευση, απολίτιστος, διαπολιτισμικός, κοινοπολιτεία, κωμόπολη, μεταπολίτευση.

• **αἵρεσιν < αἰρέω-ω (ρ. Φαρ- + j > Φαίρ-, > αἴρ-, > αἰρέ-ω, ρ. Φελ-, Φαλ-):** αιρετικός, αιρετός, αναιρετικός, αρχαιρεσίες, αυθαίρετος, αφαίρεση, αφηρημάδα, διαιρετέος, διαιρέτης, εξαιρετικός, εξαίρετος, καθαίρεση, προαιρετικός, υπεξαίρεση.

• **καταβαλομένων < κατὰ + βάλλω:** βαλλιστικός, βολή, βόλι, βολίδα, βέλος, εμβέλεια, βελόνι, βελόνα, βλήμα, βλητικός, αποβολή, απόβλητος, τα απόβλητα, καταβολή, μεταβολή, μεταβλητός, αμετάβλητος, ευμετάβλητος, ευμετάβολος, εμβολή, εμβόλιμος, έμβολο, εμβόλιο, έμβλημα, διαβολή, διαβλητός, διάβολος, παραβολή, παραβολικός, παράβολο, περιβολή, περίβλημα, περίβολος, περιβόλι, περιβάλλον, περιβαλλοντικός, αναβολέας, αναβλητικός, αναβλητικότητα, αναβολή, προβολή, προβολικός, προβολέας, πρόβλημα, προβληματικός, υποβολή, υποβλητικός, υποβολέας, υποβολιμαίος.

• **συντείνει < σὺν + τείνω:** τάση, ένταση, ταινία, τένοντας, ατενής, τόνος, έντονος, σύντονος.

• **δήμους, δημότας < δήμος:** δήμιος, δημόσιος, δημοτικός, δημαγωγός, δήμαρχος, δημηγορία, δημιουργός, δημοπρασία, δημοσκοπήση, δημοτολόγιο, δημοφιλής, δημοψήφισμα, αδημοσίευτος, αντιδημοτικός, επιδημία.

• **οἰκῶμεν, οἰκουμένην, οἰκείων < οἶκος:** οίκημα, οίκηση, ιδιοκατοίκηση, διοίκηση, συγκατοίκηση, μετοίκηση, οικία, κατοικία, μονοκατοικία, πολυκατοικία, συνοικία, αποικία, παροικία, ένοικος, περίοικος, κάτοικος, συγκάτοικος, μέτοικος, οικισμός, οικιστικός, αποικισμός, αποικιστικός, οικοδεσπότης, οικογένεια, οικότροφος, οικόπεδο, οικοσκευή, οικόσημο, οικονομία, οικόσιτος, οικολογία, οικόσημο.

• **διωρισμένοι, διορίζειν < διὰ + ὀρίζω < ὅρος (= ὄριο, σύνορο):** ακαθόριστος, αόριστος, αφορισμός, αφοριστικός, διορισμός, διοριστήριο, εξορία, εξόριστος, επανακαθορισμός, καθοριστικός, μεθόριος, οριακός, ορίζοντας, ορίζοντιος, ορίζοντίωση, ὄριο, οριοθέτηση, ορισμός, οριστική, οριστικός, παραμεθόριος, περιορισμός, περιοριστικός, προκαθορισμός, προορισμός, προσδιορισμός, προσδιοριστικός, συνοριακός, σύνορο.

• **δικαίοις < δίκη:** δίκιο, δικαιοσύνη, δικαστής, δικάσιμος, δικανικός, δικηγόρος, εκδίκηση, εκδικητής, διεκδίκηση, δικαιολογία, δικαιόγραφο, δικαίωμα, δικαίωση, ένδικος, διάδικος, φυγόδικος.

• **πάντας < πᾶς:** πάντα, παντού, παντοτινός, πασιφανής, πασίγνωστος, πάνοπλος, παντογνώστης, παντοκράτορας.

• **ἡγώμεθα, ἡγεῖσθαι, ἡγεμονικῶς, ἡγεμονίαν < ἡγέομαι-οὔμαι:** αφήγηση, ισηγητής, ηγεμόνας, ηγεσία, ηγέτης, ηγετικός, ηγήτορας, ηγούμενος, καθηγητής, Αγησίλαος.

• **βίος, βίους:** βιοτικός, βίωμα, βίωση, αβίωτος, βιώσιμος, βιογράφος, βιολόγος, βιομήχανος, βιοπάλη, βιοτέχνης, βιότοπος, βιοψία, αντιβιοτικό, συμβίωση.

• **κόσμος (= στολίδι, τάξη, ευπρέπεια):** απόκοσμος, διακόσμηση, διάκοσμος, κόσμημα, κοσμηματοπώλης, κοσμητής, κοσμητικός, κοσμητολογία, κοσμήτορας, κοσμητός, κοσμήτωρ, κοσμικός, κοσμικότητα, κόσμιος, κοσμιότητα, κοσμίως, κοσμογονία, κοσμογυρισμένος, κοσμοκαλόγερος, κοσμοκράτορας, κοσμολογικός, κοσμοναύτης, κοσμοπλημμύρα, κοσμοπολίτης, κοσμοπολίτικος, κοσμοσυρροή, κοσμώ, μικρόκοσμος, υπόκοσμος.

• **ἀγέλης, συνῆγε < ἄγω (ρίζα ἄγ-):** αγώνας, άξιος, άμαξα, αγωγός, αγωγή, αγέλη, άγημα, αναγωγή, άγώγιμος, άνάγωγος, εισαγωγή, εισαγωγέας, εισακτέος, προσαγωγή, προαγωγή, προαγωγικός, προακτέος, συναγωγή, σύναξη, συναξάρι, απαγωγή, απαγωγικός, παρείσακτος, λοχαγός, ξεναγός, στρατηγός, χορηγός.

• **συννόμου, νόμω, νομίζων, εὐνομίας < νέμω:** νομός, νόμος, νομικός, νομική, νομαδικός, νέμεση, νόμισμα, νομισματικός, διανομέας, διανομή, κατανομή, απονομή, αστυνομία, αστυνομικός, αστυνόμος, τροχονόμος, αγορανομία, παρανομία, παράνομος, υπόνομος, ανομία, δασονομία, δασονόμος, οικονομία, οικονόμος, χειρονομία, αυτονομία, αυτόνομος, ταξινόμηση, εξοικονόμηση, νομοθέτης, νομοθεσία, νομοσχέδιο, νομοταγής, νομομαθής, νομάς.

• **κοινῷ:** κοινότητα, κοινωνία, κοινωνικός, κοινόβιο, κοινοβούλιο, κοινοκτημοσύνη, κοινωνιολογία, κοινοποίηση, κοινοπραξία, κοινοτάρχης, κοινόχρηστος, κοινωφελής, ακοινώνητος, ανακοίνωση, αντικοινωνικός.

• **συντρεφομένης < σὺν + τρέφω:** τροφή, τρόφιμος, τρόφιμα, τροφός, θρέμμα, θρεπτικός, θρέψη, θρέψιμο, θρεφτάρι, σύντροφος, συντροφιά, οικότροφος, ιχθυοτροφείο.

• **εἰδωλον < εἰδέναι, οἶδα < Φοιδ- κατά ετεροίωση από το θέμα Φειδ- του ρήματος εἶδω:** είδος, ειδικός, ειδικότητα, ειδικεύομαι, ειδικεύση, ειδοποιός, ειδοποίηση, ωοειδής, ειδήμων, είδηση, ειδησεογραφία, ειδησεογραφικός, συνείδηση, συνειδητός, συνειδητοποίηση, ασυνειδησία, ασυνείδητος, ευσυνειδησία, ευσυνείδητος, ειδύλλιο, ειδυλλιακός, είδωλο, ειδώλιο, ειδωλολάτρης, ειδωλολατρία, ιδέα, ιδεώδης, το ιδεώδες, ιδανικός, το ιδανικό, ιδεολόγος, ιδεολογικός, ιδεολογία, ιστορία, φιλίστωρ, ιστοριογράφος, ιστοριογραφία, μυθιστορία, μυθιστόρημα.

• **ἀνατυπωσάμενος < ἀνὰ + τυπώ-ω < (δ) τύπος:** τύπωμα, τύπωση, τυπικός, εκτυπωτής, έντυπο, αποτύπωμα, άτυπος, παρατυπία, αποτύπωση, εκτύπωση, εντύπωση, διατύπωση, ανατύπωση.

• **λόγω < λέγω < λεγ-, και Φερ - πχ: Φερ - και με μετάθεση Φρε- > Φε - Φρε - και > Φε-Φρη-και > εἶρηκα. π.χ: Φρε-θήσομαι με τροπή του -F- σε δασεία και έκταση του -ε- σε -η- > ῥηθήσομαι π.χ: ῥ - Φρέ -θην με αφομοίωση του -F- σε ρ > ἐρρέθην και με έκταση του -ε- σε -η- ἐρρήθην: λεκτικός, λέξη, λεξικό, λésχη, λήμμα, λογάς, λογικός, λογύδριο, ορθοεπής, ρήμα, ρήση, ρήτορας, ρητός, ρήτρα, φιλόλογος, γεωλόγος, έπος.**

• **ἔργον: άεργος, ανενεργός, ανεργία, άνεργος, απεργία, απεργός, δημιούργημα, δημιουργός, διεργασία, ενέργεια, επεξεργασία, εργαλείο, εργασία, εργασιοθεραπεία, εργασιομανής, εργαστήριο, εργάτης, εργατικός, εργατικότητα, εργατοπατέρας, εργατοϋπάλληλος, εργατώρα, έργο, εργοδηγός, εργοδότης, εργόχειρο, κακούργημα, κακούργος, καλλιέργεια, κωλυσιεργία, μεταλλουργία, μεταξουργία, μουσουργός, ξυλουργός, όργανο, όργιο, πανούργος, πάρεργο, περιέργεια, περίεργος, προεργασία, ραδιενεργός, ραδιούργος, στιχουργός, συνεργός, υφαντουργία, χειρουργός.**

• **παρέσχε < παρὰ + ἔχω (θ. σεχ-, ἔχ-, σχ-, σχε-, σχη-): διαδοχικός, διάδοχος, ἔξη, ἐξής, ἐξοχή, ἐξοχικός, καθεξής, κατοχικός, οπιούχος, παροχέας, ραβδούχος, σκηπτούχος, σχεδόν, σχέση, σχήμα, σχηματικός, σχολείο, σχολή, σχολή, σχολικός.**

• **συνεβούλευσεν < σὺν + βουλεύω < βουλή: αβουλησία, αβούλητος, άβουλος, βουλή, βούλημα, βούληση, βουλησιαρχία, συμβουλή, σύμβουλος, κοινοβούλιο, κακόβουλος, πρωτοβουλία, υστερόβουλος.**

• **χρώμενος < χρήμαι-ῶμαι (ρίζα χρη-): χρήση, χρήστης, χρήσιμος, χρησιμοθήρας, χρηστικός, χρησιμότητα, χρησιμοποίηση, αχρησιμοποίητος, χρηστός, εύχρηστος, δύσχρηστος, άχρηστος, ιδιοχρησία, χρήμα, χρηματικός, χρησμός.**

• **ἐπιμελόμενος < ἐπιμέλομαι < (τὸ) μέλος (= μέλος, μελωδία, μουσική): επιμελής, επιμέλεια, αμελής, επιμελητής, επιμέλημα, επιμελητήριο, μελωδός, μελωδία, μελωδικός, μελοποιός.**

• **ζῳοῖς < ζήω-ῶ: ζωγράφος, ζῳδίο, ζωή, ζωηρός, ζωικός, ζωντάνια, ζωντανός, ζῳό, ζωογόνος, ζωοθυσία, ζωολογία, ζωομορφισμός, ζωόμορφος, ζωοπάζαρο, ζωοποιός, ζωοτροφή, ζωτικός, ζῳύφιο, ζωφόρος, ζωγράφος, ζωώδης.**

• **προσφερόμενος, συννεγκῶν < πρὸς/σὺν + φέρω (θ. φέρ-, φορ-, φαρ-, φωρ-, φρ-, οἰ-, ἐνεκ-): αμφορέας, αντιπροσφορά, διαφορά, διαφορετικός, διαφορεικό, διάφορος, διένεξη, διηνεκής, εισφορά, εκφορά, πολύφερνος, πρόσφορο, προφορικός, συμπεριφορά, σύμφορος, φαρέτρα, φερέγγυος, φερνή, φερτός, φερώνυμος, φορά, φόρος, φωριαμός.**

• **φυγών < φεύγω (θ. φευγ-, φϋγ-): αναπόφευκτος, άφευκτος, καταφύγιο, πρόσφυγας, προσφυγικός, φυγάς, φυγή, φυγόδικος, φυγόκεντρος, φυγόπονος, φυγόστρατος.**

• **στάσεων < ἵσταμαι (θ. στη- και στᾶ-. Ο ενεστώτας σχηματίστηκε από τον ενεστωτικό αναδιπλασιασμό σι-, το θέμα στη- και την κατάληξη -μι > σί-στη-μι· το σ τρέπεται σε δασεία > ἵστημι): ακαταστασία, ακατάστατος, αμαξοστάσιο, αναντικατάστατος, ανάσταση, αναστάσιμος, ανάστατος, ανάστημα, αντικατάσταση, αντικαταστάτης, αντιστάθμιση, αντίσταση, απόσταση, αποστασία, αποστάτης, απόστημα, αστάθεια, ασταθής, αστάθμητος, άστατος, ασυστηματοποίητος, διάσταση, διάστημα, έκσταση, ένσταση, επαναστάτης,**

επιστασία, επιστάτης, επιστήθιος, επιστητός, ηλιοστάσιο, ιστίο, ιστός, κατάσταση, καταστατικό, μεταστατικός, μηχανοστάσιο, ορθοστασία, ορθοστατικός, παράσταση, παραστάτης, παραστατικός, παράστημα, προστασία, προστατευτικός, προστάτης, στάδιο, σταθεροποίηση, σταθερός, σταθερότητα, στάθμευση, στάθμη, σταθμός, στάση, στασίδι, στάσιμος, στασιμότητα, στατήρας, στατικός, σταυρός, σταύρωση, στήθος, στήλη, στηλιτεύω, στήσιμο, στητός, στύλος, συμπαράσταση, συμπαράστατης, σύσταση, συστατικός, σύστημα, συστηματικός, υπόσταση.

• **ἀρμωστής, ἀρετῇ < ἀραρίσκω (= τακτοποιώ, προετοιμάζω, συνδέω):** αρέσκεια, αρεστός, άρθρο, αριθμός, αριστείο, αριστοκρατία, άριστος, άρμα, αρμονία, αρμός, δυσαρέσκεια, ενάρετος, πανάρετος, φιλαρέσκεια.

• **κρατήρι, ἀνακραννυμένους < κεράννυμαι:** κέρασμα, κράμα, κράση, κρασί, κρατήρας, άκρατος, εύκρατος, άκέραστος.

• **μίξας < μείγνυμι:** μείγμα, μείξη, μ(ε)ικτός, πρόσμειξη, ανάμ(ε)ιξη, ανάμ(ε)ικτος, σύμμιξη, σύμμικτος, επιμιξία, αιμομιξία, μιγάς, αμιγής.

• **ἥθη < ἥθος < ἔθος:** ηθικός, ηθικότητα, ηθογραφία, ηθοπλαστικός, ηθοποιός, ανήθικος, ασυνήθιστος, ευήθης, αήθης, κακοήθης, καλοήθης, εθισμός, έθιμο, εθιμοτυπικός.

• **προσέταξεν < πρὸς + τάττω(σσω):** τάγμα, διάταγμα, πρόσταγμα, σύνταγμα, διαταγή, επιταγή, προσταγή, συνταγή, υποταγή, νομοταγής, άτακτος, άπότακτος, ανυπότακτος, ανάταξη, παράταξη, σύνταξη, ένταξη, πρόταξη, επίταξη, μετάταξη, ανακατάταξη, αταξία, (αρχι)συντάκτης, συντακτικό, επιτακτικός, τακτός.

• **συγγενείς < σὺν + γένος < γί(γ)νομαι (< γι-, ενεστωτικός αναδιπλασιασμός + θ. γεν-, με συγκοπή γν- + -ομαι. θ. γεν-, γον-, γεν + πρόσφυμα -ε- > γενη-):** γέννηση, γενεά, γενιά, γενέτειρα, γενετήσιος, γενέθλιος, γηγενής, εγγενής, συγγενής, γενικός, γόνος, γονέας, γονικός, γονίδιο, γόνιμος, γονιμότητα, υπογονιμότητα, νεογνό, γνήσιος.

• **τεκμαίρεσθαι < (τὸ) τέκμαρ (= σημείο):** τεκμήριο, τεκμηρίωση, τεκμαρτός, ατεκμηρίωτος.

• **τέκνων < τίκτω:** απότοκος, αρχιτεκτονική, άτεκνος, άτεχνος, έντεχνος, επιτόκιο, επίτοκος, περίτεχνος, τεκνοποίηση, τέκτονας, τεχνικός, τεχνίτης, τεχνοκράτης, τεχνολογία, τεχνολογία, τεχνοτροπία, τοκετός, τόκος.